

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА АРХЕТИП МАТЕРІ ЯК ПРОВІДНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ГЕРОЇВ У РОМАНІ І. ВО «ПОВЕРНЕННЯ ДО БРАЙДСХЕДУ»

Олександр Євченко,
кандидат філологічних наук, доцент
Житомирський державний університет ім. І. Франка

Роман англійського письменника-сатирика Івліна Артура Во (1903-1966) «Повернення до Брайдсхеду» (1945) присвячується роздумам про деградацію англійських аристократичних родин, збанкрутілу добу, що поступається місцем новому історичному періоду. У творі розглядаються гендерні стереотипи – загальноприйняте консервативне оцінювання норм поведінки, схематизовані, спрощені уявлення про образи чоловіка і жінки, стандартизовані стійкі судження щодо моделей їхнього поведінки та рис характеру» [1, 216], котрі визначають думки і вчинки головних героїв роману. Основою колізій твору стає філософська алюзія з дослідження К.Г. Юнга, присвяченого психологічним аспектам архетипу матері, який на сторінках роману розглядається з протилежних точок зору: як оберіг і як руйнівник.

Чарлз Райдер, оповідач, зі своїм військовим підрозділом потрапляє у Брайдсхед – родове помістя лордів Марчмейнів. Він згадує своє знайомство з юним лордом Себастьяном, відомим в Оксфорді ексцентричною поведінкою, та відвідування Брайдсхеду. Себастьян чарує Чарлза вишуканістю манер, аристократичним артистизмом та інтригує незрозумілою поведінкою: відвідування Брайдсхеду відбувається за відсутності родини, Себастьян усіма способами уникає рідних та прагне якомога швидше поїхати із дому до їх появи. Спогади Чарлза Райдера про Себастьяна та Брайдсхед пов'язані з образом леді Марчмейн. Поведінка рафінованої англійської леді, матері чотирьох дітей, образ якої є уособленням архетипу матері, підпорядкована гендерним стереотипам, слідування котрим створює несприятливу атмосферу у родині. Для всебічного розкриття образу леді Марчмейн авторові, з одного боку, необхідно було створити парні образи її дітей, а з іншого – характеризувати головних героїв трьома шляхами – концептуально й експліцитно через Антоні Бланша на початку твору, фрагментарно й імпліцитно – через окремі репліки й вчинки Себастьяна, а також деталі, які містять підтекст та покликані значно розширити нараторські вибірковість і замовчування протягом розгортання наративу.

Зі слів Антоні Бланша, мати Себастьяна, леді Марчмейн «дуже, дуже красива жінка, ніяких хитрувань, елегантні срібні прядки у волоссі, природний дуже блідий колір обличчя, величезні очі... родинні дорогоцінності в старовинній оздобі; і голос, м'який, як молитва, і такий же владний» [2, 216-217]. Леді Марчмейн «утримує при собі маленький пошт безправних, виснажених рабів, яких використовує винятково задля власного задоволення. Вона ссе з них кров... у неї є ще п'ять або шість осіб, різного

віку і статі, котрі, як тіні, невідступно ходять за нею. Варто їй одного разу вчепитися в людину зубами, і та вже від неї не втече» [2, 218]. Про лорда Марчмейна Антоні каже, що він «дуже імпозантний... сумуючий байронічний тип... зовсім не з тих, хто дасть себе образити. І ця рейнхардівська черниця... просто знищила його...» [2, 217]. Щодо Себастьяна, то в ньому загадкове лише одне: як він народився у такій зловісній родині. Старшого брата Себастьяна, Брайдсхеда, Антоні характеризує як «істоту архаїчну, прямо з печери, яка була замурована тисячу років» [2, 216]. Джулія у нього «великосвітська красуня... завжди коректна, життєрадісна, невимушена... душогубка, холоднокрівна, корислива, хитра і нещадна» [2, 216]. Про молодшу Корделію відомо лише те, що її гувернантка втратила розум і втопилася.

Чарлз знайомиться з родиною Себастьяна і потрапляє під потужний вплив господині Брайдсхеда. Йому, з дитинства позбавленому материнської любові та уваги, приємно відчутти себе у гостинній аристократичній родині, де усім опікується чарівна, вишукана жінка, хоча не все в укладі Марчмейнів він сприймає як належне. Надмірна релігійність набуває гіпертрофованого, збоченого характеру. Архетип матері, покладений в основу образу леді Марчмейн, споріднений з гендерними стереотипами, відповідно до яких винятково жінка є берегинею роду. Це спочатку сприймається як запорука стабільності та добробуту родини. Однак вплив леді Марчмейн необмежений, в її авторитет набуває тоталітарних рис. Першим його зазнав лорд Марчмейн, який після війни не повернувся до родини та до чарівної дружини, що стала уособленням патріархального католицького укладу. Діти, залишившись із матір'ю, по-різному ставляться до батька: Брайдсхед не хоче його бачити; Джулії і Корделії це не дозволяється; Себастьян іноді його відвідує. Згодом, познайомившись із лордом Марчмейном, Чарлз зрозумів, що насправді той зовсім не чудовисько – своїй дружині і дітям він залишив Брайдсхед, Марчмейн-хаус і багато грошей, тоді як сам живе набагато скромніше. Проте леді Марчмейн залишається в очах світу самозреченою, відданою матір'ю, люблячою страдницею, яка стала жертвою свого негідного чоловіка. Вона створює ідеал справжніх чоловіків із своїх загиблих на війні братів. Бажаючи увіковічити їхню пам'ять, вона просить містера Самграсса, оксфордського викладача зі свого пошту, відредагувати матеріал для книги, що складається з листів, віршів, уривків із щоденників та декількох неопублікованих есеїв її братів. Уся книга «дихала суворим і натхненним подвижництвом та лицарством не від світу сього; були там і листи декого з однолітків, написані після смерті її братів, і кожний, ясніше або менш виразніше, розповідав все ту ж повість про неординарних чоловіків, які у пору надзвичайного духовного та фізичного розквіту, користуючись загальною любов'ю і так багато обіцяючи у майбутньому, стояли в якомусь сенсі осібно серед товаришів, були мучениками у вінцях, призначеними до жертвопринесення» [2, 292]. Після смерті братів леді Марчмейн думала, що прийшла черга її сина здійснити те, що ніколи не зможуть зробити вони. Так, відповідно до гендерних стереотипів, вона створила міф про «справжніх

чоловіків», який наслідував старший син. Розглядаючи фотокартки, Чарлз здогадався, звідки походить вираз обличчя старшого брата Себастьяна – «кам'яна маска, яка у Брайдсхеда лягла на тонкі та жваві риси його батька» [2, 292]. В обличчях кожного з убитих братів леді Марчмейн він помічав суворі, похмурі, первісні риси і не міг віднайти схожість між ними та їх ніжною, витонченою сестрою. Перебуває у полоні цих гендерних стереотипів і Себастьян – Чарлз пригадує, як у Венеції, подивившись на статую Коллеоні, він жалкує з приводу того, що їм не доведеться брати участь у війні.

Гіпертрофована значущість архетипу матері для Брайдсхеда, Себастьяна, Джулії та Корделії обертається трагедією. Після втечі батька їхнє життєве призначення звелось, в першу чергу, до виконання обов'язків слухняних дітей, що сприяє їхній неповноцінності у процесі самоідентифікації та самореалізації. Леді Марчмейн стає для своїх дітей та їхнього батька моральним суддею: вона вважає своїм обов'язком постійно вказувати їм канони гідної поведінки, нагадувати про незрушні заповідані моральні принципи. Мати «стає суворим і осудливим голосом патріархальності» [3, 49], вона з дитинства закладає у свідомість дітей комплекс гріховності, позбавляє їх житейської зрілості, що виявиться у процесі здійснення ними життєвого вибору. Так, Брайдсхед, ледь не ставши єзуїтом, може визначитися зі своїм життям: піти служити у гвардію, до палати общин чи одружитися. Його історія стає прикладом того, до чого призводить сліпе слідування архетипу гендерним стереотипам. У жінки, з якою одружується тридцятивосьмирічний Брайдсх виникає відчуття, що це вона веде до олтаря свою наречену. Дружина спадкоємця титулу є ревною католичкою, але настільки вульгарною, що титул леді Брайдсхед стосовно неї звучить як оксиморон. Своє життя Брайдсхед присвячує колекціонуванню сірникових коробок і завдяки одруженню значно поповнює колекцію коробками та етикетками, зібраними покійним чоловіком дружини.

Другий нащадок старовинного роду, Себастьян, відчувши себе чужим у родині, влаштовується служником у монастирі, в якому йому пробачають пияцтво. Світська красуня Джулія стає нещасною у шлюбі з чоловіком, який не виправдав її сподівань і якого розчарувала вона сама. Благочестива Корделія стала черницею. Навіть через багато років, після смерті матері, старший брат і молодша донька Марчмейнів беззаперечно виконують настанови матері, а двоє середніх, кожен по-своєму, повторюють вчинки свого батька: Себастьян починає пиячити і втікає від родини, а Джулія кидає чоловіка і живе нерозлученою з коханцем. Невідповідність Себастьяна уявленням про те, яким має бути чоловік – нащадок аристократичної родини, – «позначилася на психічному та фізичному станах, спричинила розгубленість та пригніченість» [4, 171]. Стрес, дискомфорт, депресія, відчуття провини супроводжують і Себастьяна, і Джулію, які не відповідають стереотипним гендерно-рольовим очікуванням.

Таким чином, основні колізії роману вибудовуються навколо архетипу матері, який стає основою образу леді Марчмейн, та гендерних стереотипів, притаманних англійському суспільству. Релігійність леді Марчмейн та її вплив на дітей обґрунтовуються стереотипом жінки-праведниці, ревної католички, берегині. Ідеалізація нею своїх братів є гіпертрофованим вираженням гендерних стереотипів щодо ролі чоловіків (середньовічна

аристократична традиція лицарства стає недоречною в умовах ХХ століття і призводить до загибелі спадкоємців аристократичних родин на фронтах Першої світової війни, які пішли відстоювати ідеали, а загинули у безглуздій кривавій м'ясорубці). Мати Чарлза, яка поїхала із місією Червоного Хреста до Сербії, де загинула від виснаження, наслідує Флоренс Найтінгейл – медсестру-берегиню, яка стала національною героїнею під час Кримської війни. Вона була прикладом для багатьох англійських жінок. Поведінка Джулії, яка зрештою нехтує приватним жіночим щастям заради вищого – служіння милосердю та Богові, також є виявленням стереотипу «жінки-берегині». Антоні Бланш ненавидить жінок родини Флайтів, оскільки вони є ревними захисницями патріархального укладу, де немає місця людям, не схожим на них або тим, хто порушує «гендерний контракт». На прикладі двох поколінь – дітей та батьків родини Марчмейнів – відтворено, як традиційні гендерно-рольові стереотипи на індивідуальному рівні обмежують розвиток особистості, позбавляють можливості самореалізації та зумовлюють вибір моделі поведінки.

Література

1. Мельник Т.М. 50 / 50: Сучасне гендерне мислення: Словник / Т.М. Мельник, Л.С. Кобелянська. – К.: К.І.С., 2005. – 280 с.
2. Во И. Мерзкая плоть. Возвращение в Брайдсхед. Незабвенная / И. Во ; [пер. с англ. И. Берштейн]. – К.: БМП Борисфен, 1995. – 576 с.
3. Агеєва В. Руйнування патріархальних цінностей в українському модернізмі / В. Агеєва // Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму. – К.: Факт, 2008. – 360 с.
4. Гендерні ролі та стереотипи / С.М. Оксамитна // Основи теорії гендеру: [навчальний посібник] / [Мельник Т.М., Чухим Н.Д., Оксамитна С.М. та ін.]; під ред. М. Скорик. – К.: К.І.С., 2004. – 536 с.